

Mihail Vasilyeviç Frunze (1885-1925)

Bolşevik Devrimci, Sovyet Rusya Devlet Adamı, Kızıl Ordu Komutanı, Sovyet Rusya ve Ukrayna Türkiye Olağanüstü Yetkili Temsilcisi, Askerî Teorisyen

Mihail Vasilyeviç Frunze, 25 Ocak (2 Şubat) 1885 tarihinde Batı Türkistan'ın Semireç (Semireçensk/Yedisu) vilayeti Pişpek (Bişkek-Bugünkü Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Başkenti) şehrinde doğdu. Babası Vasiliy Mihayloviç (1854-1897), Herson eyaletinin Tiraspol bölgesinde yer alan Zakharyevsky (Zakharyevka)'den Moldovalı bir köylüdür. Askerlik hizmetini yaparken Çarlık Rus ordusunun Türkistan birliklerine gönderilmiş ve askerlikten sonra Semireç'e yerleşmiştir. Annesi Mavra Efimovna Boçkoreva (1861-1933), Don Nehri kıyısında yer alan Voronej (Voronezh) vilayetinden Semireç'e göç eden bir aileye mensuptur. Frunze'nin anne ve babası bölgedeki halka sundukları tıbbi hizmetleriyle tanınmışlardır. Özellikle Kırgız çocuklarına ilk aşı uygulamasını Frunze'nin anne ve babasının yaptığına dair bilgiler mevcuttur.

MİHAİL VASİLYEVIÇ FRUNZE
(1885-1925)

İlkokul eğitimini Semireç'te Rus-Tüzem (İlkokul düzeyinde yerel halk okulu) Okulunda tamamladıktan sonra Almaatı (Almaata/Verniy)'da liseyi okudu. Başarılı bir öğrenciydi ve aldığı bir ödülün dolayı "İskra" gazetesine haber olmuştu. Liseden mezun olduktan sonra St.Petersburg Politeknik Enstitüsüne girdi. Kendi ifadesiyle devrimci düşüncelerle ilk kez lise yıllarında tanıştı ve üniversiteyi okurken Sosyal Demokrat Parti örgütüne katıldı.

St. Petersburg Enstitüsü Ekonomi Bölümünden 1904'te mezun olduktan sonra çeşitli Bolşevik örgütlerin faaliyetlerinde aktif rol almaya başladı. 9 Ocak 1905'te Petersburg Dvortsoviy Meydanı'ndaki öğrenci olaylarına katıldığından Petersburg'dan ayrılmak zorunda kaldı. Bu günlerde "Trifonç" takma adını kullanmaktaydı.

1905'in başında İvanovo-Voznesensky sanayi bölgesinde çalışmaya başladı. Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP)'ne üye oldu. Bütün İvanovo-Voznesensky sanayi bölgesini kapsayan RSDİP İvanovo-Voznesensky Komitesinin kuruluşunu organize etti. 1905'teki ünlü tekstil işçileri grevinin organizatör ve liderlerinden biriydi. Buradaki devrimci çalışmalarını "Yoldaş Arseniy" takma adıyla sürdürmüştü. Partinin İvanovo-Voznesensky Komitesi delegesi olarak 10-15 Nisan 1906'da Stokholm'de yapılan RSDİP'nin IV. Birleşme Kongresine katıldı. Burada ilk kez **Vladimir Lenin**, Feliks Djerjinskiy, Anatoly Lunaçarsky, Mikhail Kalinin, Nadejda Konstantinovna Krupskaya, **Kliment Vorosilov** ve **Josef Stalin** gibi Bolşevik Devrimcilerle tanıştı.

1907 yılı başında Şuya şehrinde tutuklandı. RSDİP'ye üye olmak suçlamasıyla yargılandı ve dört yıl ağır çalışma cezasına çarptırıldı. Cezasını çekerken polise silahlı karşı koyma suçlamasıyla tekrar yargılandı ve iki kez 1909-1910 yıllarında idama mahkûm edildiyse de ilki dört yıl, ikincisi altı yıl ağır çalışma cezasına çevrildi. Sibiry'a'da Vladimirskiy, Nikolayevskiy ve Aleksanrovkiy hapisanelerinde cezasını çekti. Bu arada cezasında indirim yapılarak 1914 yılı sonunda Sibiry'a'da İrkutsk eyaletinin Verkholsk bölgesine sürgün edildi. 1915 yazında bir örgüt kurduğu için tekrar tutuklandıysa da Ağustos 1915'te hapisaneden kaçtı ve Zabaykalskiy (Trans-Baykal) bölgesinde "Vladimir Grigoryeviç

Vasilyenko” adı altında yasa dışı olarak çalıştı.

1915 yılı sonunda birkaç arkadaşı ile birlikte “Vostochnoye Obozreniye/Doğu İncelemeleri” adlı haftalık bir gazete çıkardı ve onun editörlüğünü yaptı. Bu faaliyetleri Ohranka (Rusya Çarlık yönetiminde gizli polis servisi) tarafından tespit edildi. Şans eseri tutuklanmaktan kurtularak 1916’da Moskova’ya kaçtı. Bu dönemde orduya katıldı ve savaşmak için Batı Cephesine gönderildi. Parti, onu Batı Cephesinde askerler arasında devrimci faaliyetler yürütmesi için görevlendirmişti. Batı Cephesinde “*Mihailov*” adı ile ordu içerisinde yasadışı devrimci bir örgüt oluşturmak için faaliyet yürüttü. Şubat Devrimi esnasında merkezi Minsk’te ve X. ve III. Ordularda şubeleri bulunan bir yeraltı devrimci örgütün başındaydı.

Rusya’daki “Şubat Devrimi”nin başlangıcından itibaren Minsk, Beyaz Rusya ve Rusya’nın Batı Cephesindeki devrimci hareketin liderlerinden biri oldu. Minsk polisi ve jandarmasını silahsızlandırdı ve Minsk polisinin başına geçti. Minsk İşçi Temsilcileri Konseyinin organizatörü ve Yürütme Komitesinin daimi üyesiydi. Belarus’taki Köylü Temsilcileri Konseylerinin kurucularındandı. Belarus bölgesindeki Tüm Rusya Köylü Milletvekilleri Kongresi Başkanlığı üyesiydi. Batı Cephesi Orduları Kongresinin düzenlenmesinde aktif rol oynadı ve Kongre sonucunda Batı Cephesi Orduları Komitesi üyeliğine seçildi. Minsk’te yayınlanan Bolşevik “*Zvezda*” gazetesinin editörlerinden biriydi.

“Kornilov Olayı (Kerenski Hükümetini devirmek için yapılan darbe girişimi)” esnasında, Batı Cephe Komitesi ve Minsk Sovyeti Yürütme Komitesinin ortak toplantısında alınan kararla Minsk Bölgesi Devrimci Birliklerinin Genelkurmay Başkanı olarak atandı.

1917 Ağustos ayının sonlarında yeniden RSDİP tarafından İvonovo-Vosnesenskiy’deki Bolşevikler grubuna gönderildi. Vladimir eyaletinin Şuya şehrine geldi ve burada İşçi, Asker ve Köylü Temsilcileri Konseyi Başkanı oldu. Şuya Şehir Duması Başkanı ve Şuya bölgesi Zemstvo Konseyi Başkanı seçildi.

Ekim Devrimi sırasında, Şuya-İvanovsky Bölgesi silahlı kuvvetlerinin başındaydı. Şuya’daki yönetimin Bolşeviklerin eline geçmesinden sonra 30 Ekim’de Moskova’ya emrindeki iki bin silahlı işçi ve asker müfrezesi ile yardım için geldi ve Ekim olaylarına doğrudan katıldı.

Bolşevik Partiden Vladimir eyaletinden Tüm Rusya Kurucu Meclisine seçildi. 1918 ilkbahar ve yaz aylarında, Yürütme Kurulu Başkanı ve İl Parti Komitesi Başkanlığı görevlerinin yanı sıra İl Askeri Komiseri ve İl Ekonomi Konseyleri başkanıydı.

Yaroslavl Ayaklanması sonrasında Yaroslavl Bölge Askeri Komiseri olarak atandı. Aralık 1918’de de Doğu Cephesi IV.Ordu Komutanlığına getirildi.

Frunze, Nisan 1919’da, Bolşeviklere karşı Kolçak ordusu saldırılarının başladığı ve Kazan, Simbirska ve Samara’ya yönelik tehditlerin arttığı dönemde Doğu Cephesi’nin güney kesiminin dört ordusunun (IV, I, Türkistan ve V) komutanlığına atandı. Beyaz Orduya karşı başarılı savaşlar verdi. Ufa hareketini gerçekleştirdi ve Ufa’nın yeniden Bolşevik kuvvetlerin hakimiyetine geçmesinde önemli rol oynadı. 1919 Haziran sonunda Doğu Cephesi’nin tüm ordularının komutanlığına atanan Frunze, Çelyabinsk’i ele geçirip tüm cephe boyunca gerçekleştirilen hareketleri başarıyla yönetti. Bundan dolayı Cumhuriyet Devrimci Askeri Konseyi (RVSR)’nin 133 nolu kararıyla 8 Temmuz 1919’da “*Kızıl Bayrak Nişanı/Orden Krasnogo Znameni*” ile ödüllendirildi.

Ağustos 1919’da Doğu Cephesi’nin iki kısma (Sibirya ve Türkistan) ayrılmasıyla Türkistan Cephesi ordularının (XI, IV, 1

ve Türkistan'daki birlikler) komutanlığına atandı. Eylül ayı boyunca, General Belov komutasındaki Kolçak'ın Güney ordusunu kuşatmak ve yok etmek için operasyonlar düzenledi. Bu faaliyetleri sonucunda Türkistan ile bağlar yeniden tesis edildi ve Orenburg Kazaklarının Sovyet iktidarı safına geçişi sağlandı.

15 Şubat-Ağustos 1920 tarihleri arasında Türkistan Cephesi Ordularının Komutanı olarak Türkistan'da çalıştı. Aynı zamanda Rusya'nın Türkistan İşlerinden Sorumlu Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi Komisyonu üyesi ve Rusya Komünist Partisi (Bolşevik) (RKP(b)'nin Türkistan İşleri Merkez Komitesi Komisyonu üyesi olarak atandı. Semireç Bölgesindeki Beyaz Muhafız Cephesi'ni tasfiye etme operasyonlarını yönetti. Ağustos sonunda Buhara Emirliği'nin tasfiye edilmesi ve Buhara Halk Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulması için yapılan çalışmalara öncülük etti.

Wrangel ordusuna karşı Eylül 1920'de Güney Cephesi Ordularının Komutanlığına atandı. Kasım ayının son günlerinde Kırım Yarımadası'nı işgal ederek, güney Rusya'daki devrim karşıtı muhalefeti tamamen ortadan kaldırdı. Ukrayna Devrimci Askeri Konseyi Komiseri ve Ukrayna'daki Tüm Silahlı Kuvvetlerin Komutanlığına atandı. Kasım 1920'de yapılan Tüm Ukrayna Konferansında Ukrayna Komünist Partisi (Bolşevik) Merkez Komitesi üyeliğine ve Ukrayna Sovyetleri Kongresi tarafından Tüm Ukrayna Merkezi Yürütme Komitesi üyeliğine seçildi. Ayrıca Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesinin bir üyesiydi. Wrangel ordusuna karşı başarılarından dolayı 30 Aralık 1920'de, RVSR'in 607 nolu kararıyla Kızıl Ordudaki en yüksek ödül olan "Onursal Devrimci Silah/Poçetnoye Revolütsionnoye Orujiye" ile ödüllendirildi. Moskova'da 8-16 Mart 1921 tarihinde yapılan RKP(b)10. Kongresinde, Partinin Merkez Komitesi üyeliğine seçildi.

Ukrayna'da Devrimci Askeri Konseyi Yetkili Temsilcisi ve Ukrayna ve Kırım Tüm Silahlı Kuvvetleri Komutanı olarak görev yaparken Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti tarafından Türkiye'ye "Olağanüstü Yetkili Temsilci" olarak atandı.

Moskova Antlaşması'ndan sonra Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile TBMM Hükümeti arasında bir konferans toplanarak, dostluk antlaşması yapılması gündeme gelmişti. Ukrayna'nın önerisi üzerine TBMM Hükümeti ve Ukrayna Sovyet Hükümeti temsilcileri arasında bir konferans toplanması için görüşmeler başladı. Ukrayna Hükümeti, konferansın Harkov'da toplanmasını teklif etti. Ancak TBMM Hükümetinin ricası üzerine konferansın Ankara'da toplanmasına karar verildi. Ukrayna Sovyet Hükümeti, 1921 Ağustos ayında, Türkiye'de olağanüstü yetkili bir temsilci tayin etme kararını aldı ve bu görev için Bütün Kırım ve Ukrayna Silahlı Kuvvetleri Başkomutanı ve Sovnarkom Başkan Yardımcısı Mihail Vasilyeviç Frunze'yi tayin etti.

Bu süreçte Türk-Sovyet ilişkilerinde karşılıklı sıkıntılar yaşanmaktaydı. Özellikle TBMM Hükümetinin Fransızlarla **Ankara İtilâfnamesi**'ni imzalaması ve "Molokanlar (Malakanlar) Sorunu" ilişkilerde gerginliği ve güvensizliği artırmıştı. Ancak ne TBMM Hükümeti ve ne de Sovyet Rusya Hükümeti ilişkilerin bozulmasını istiyorlardı. Sovyet Rusya, Türkiye'yi Batı'ya doğru itecek ve Kafkasya'da kendisini zora sokacak bir gelişmeden endişelenmekteydi. TBMM Hükümetinin ise Sovyet Rusya'nın yanında olmasına ihtiyacı vardı. Bu nedenle gerilen ilişkilerin bir an önce normale dönüştürülmesini her iki taraf da arzu ediyordu. Türk ordusunun **Sakarya Zaferi** ve Kars Konferansı'nın kararlaştırılması esnasında Türk-Sovyet ilişkilerinde yeniden bir yumuşama görüldü ve her iki tarafça da olumlu adımlar atıldı.

Nitekim bu sırada Sovyet Rusya Hükümeti tarafından, bir süredir gündemde olan Frunze'nin Ankara yolculuğu başlatıldı. Frunze'nin Türkiye'ye gelişi bir dostluk gösterisi şekline dönüştürülerek, Batı Devletlerine Türk-Sovyet dostluğu gösterilmeye çalışıldı. Bunun dışında Frunze'nin misyonu, ilişkilerdeki sorunları masaya yatırmak, ortamı gerginleştiren sorunlara çözüm bulmak ve Fransızlarla yapılan antlaşmadan sonra TBMM Hükümetinin Sovyet Rusya'ya karşı siyasetinde değişiklik olup olmadığını gözlemlemektir. Sovyet Rusya'nın Dışişleri Halk Komiseri G. V. Çiçerin, Türkiye'deki Sovyet Rusya Temsilcisi S. P. Natsarenus'a gönderdiği 13 Ağustos 1921 tarihli yazıda; M. Frunze'nin bu göreve atanmasında Sovyet Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki bağların güçlenmesinin amaçlandığı belirtilmektedir.

M. Frunze, 5 Kasım 1921'de Harkov'dan hareket ederek Tiflis'e geldi. Burada Ankara'ya götürülmek üzere 1.100.000 altın rubleyi B. V. Legran'dan teslim alan Frunze, Trabzon-Samsun yolu ile 13 Aralık'ta Ankara'ya vardı. Ankara'da büyük bir ilgi ve içtenlikle karşılandı. Frunze'nin Ankara'da kaldığı günler zarfında karşılıklı dostluk mesajları verildi ve Türk-Sovyet dostluğunun pekiştirildiği iç ve dış kamuoyuna gösterilmeye çalışıldı. TBMM'nde yaptığı konuşma ve gazetelere verdiği demeçler Ankara'da büyük etki yarattı. **Mustafa Kemal Paşa** ile yakın ilişki kurdu. Batı Cephesi'ni gezdi. Ankara'ya gelişi şerefine 30 Aralık'ta büyük bir ziyafet verildi. Hariciye Vekâletinde düzenlenen bu ziyafette Mustafa Kemal Paşa ve Frunze karşılıklı konuşmalar yaptılar. Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasını tamamlaması üzerine Frunze ayağa kalkarak, *"Yaşasın Türk ordusu! Yaşasın Türk halkı! Yaşasın Mustafa Kemal Paşa!"* diye bağırды. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa da yeniden söz alarak; *"Yaşasın Rus milleti ve Rus Şurâlar Hükümeti! Yaşasın Ukrayna ordusunun Başkumandanı arkadaşımız kahraman Frunze!"* diye karşılık verdi. M. Frunze başkanlığındaki Ukrayna Heyeti ile **Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey** başkanlığındaki TBMM Hükümeti Heyeti arasında 25 Aralık'ta başlayan görüşmeler, 2 Ocak 1922'de **"Türkiye-Ukrayna Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması"**nın imzalanması ile sonuçlandı. Aynı gün akşamı Ukrayna Büyükelçiliğinde Frunze tarafından bir veda yemeği verildi. Bu esnada Frunze ve Mustafa Kemal Paşa karşılıklı konuşmalar yaparak, Türkiye ile Ukrayna arasında yapılan antlaşmanın önemine değindiler ve bu antlaşmanın yalnız iki memleket için değil, bütün mazlum milletler için pek hayırlı neticeler vereceğini vurguladılar.

Frunze, Ankara'da yaptığı ilk görüşmeler ve buradaki izlenimleri ile ilgili olarak, ilk kapsamlı raporunu 22 Aralık'ta, G.V. Çiçerin'e gönderdi. Frunze bu raporunda; Türkiye'de halkın içinde bulunduğu durumun oldukça kötü olduğunu, halkın savaştan yorgun düştüğünü ve artık barış istediğini, ancak aynı zamanda güçlü ve etkili propagandaların sonucu olarak mücadelenin gereğini çok iyi kavradığını, Türkiye'de geniş halk kitlelerinin tutumunun kesinlikle Rusya'dan yana olduğunu, Mustafa Kemal Paşa ve Yusuf Kemal Bey'in kendisine resmî olarak Türkiye'nin politikasının Rusya'ya doğru yöneldiğini, Batılı devletler temsilcileri ile yapılmış ve yapılacak görüşmelerin Rusya ile ilişkileri zedeleyecek hiçbir unsur içermediği konusunda teminat verdiklerini belirtmiştir. Ayrıca Frunze, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine Türk ordusunun durumu hakkında detaylı bilgiler sunduğunu ve düşmanları Anadolu'dan atmak için gerekli olan silah ve teçhizat listesini de ayrıntılı olarak bildirdiğini yazmakta ve Moskova Konferansında verilmesi taahhüt edilen paradan geri kalan 3,5 milyon altın rublenin hemen Türkiye'ye verilerek, yardımın sürdürülmesinin çok gerekli olduğuna inandığını vurgulamaktaydı.

Ancak bütün bunlardan başka asıl olarak, ilişkilerde ortaya çıkan sorunları çözmek, yeniden karşılıklı güven ortamını oluşturmak ve şüpheleri ortadan kaldırmak gerekmekte idi. Lenin'in özel talimatıyla Türkiye'ye gönderilen Frunze'nin asıl görevi de zaten bu idi. Bu nedenle Ankara'da, Mustafa Kemal Paşa ile M. Frunze arasında birçok görüşme yapılmış ve ilişkilerdeki sorunlar tartışılmıştır.

Yapılan bu görüşmelerden ikisi oldukça önemli ve kapsamlıdır. Birincisi 25 Aralık 1921 ve ikincisi 4 Ocak 1922'de yapılan bu görüşmelerde; sorunlar ortaya konularak, çözümlenmeye çaba harcanmıştır. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Ankara Büyükelçisi **İbrahim Abilov**'un da hazır bulunduğu bu görüşmelerin bir kısmına Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ve Sovyet Rusya Elçilik Görevlisi Mihailov da katılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa ile M. V. Frunze arasında yapılan bu görüşmelerde; bir süredir Türk-Sovyet ilişkilerinde önemli bir sorun haline gelen ve Sovyet çevrelerinde Türkiye'ye karşı kuşku duyulmasına sebep olan Türk-Fransız Antlaşması en önemli konu olarak ele alınmıştır. Mustafa Kemal Paşa oldukça samimi ve açık sözlülükle Türk-Fransız Antlaşması'nın Sovyet Rusya ile olan dostluk ilişkilerine zarar verecek hiçbir husus içermediği konusunda Frunze'ye teminat vererek, bu antlaşmadaki amacın Fransız işgalindeki bazı illeri kurtarmak ve Türkiye'ye düşman koalisyonun arasına nifak sokmak olduğunu vurgulamıştır. Mustafa Kemal Paşa, Fransızlarla bir barış antlaşmasının değil, geçici ve yerel bir ateşkesin yapıldığını belirterek, barış imzalandığında hiç kuşkusuz Fransızların İtalya ve İngiltere ile birlikte hareket edeceğinin açık olduğunu ifade etmiştir. M. V. Frunze, Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı açıklamalar ve Ankara'da geçirdiği günlerde, bu antlaşma üzerinde oluşan kuşkuların yersiz olduğuna kanaat getirmiş, Moskova'ya döndükten sonra yaptığı açıklama ve çalışmalarla Sovyet çevrelerindeki bu konuda oluşmuş şüpheleri bir süre içinde ortadan kaldırmayı başarmıştır.

Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmelerde; M.V. Frunze Türk-Sovyet dostluğunun geliştirilmesi ve Türkiye'nin emperyalist işgalinden kurtarılabilmesi için Sovyet Rusya'nın her türlü yardımı TBMM Hükümetine yapması gerektiği kanaatine varmış, bu konuda elinden gelen her türlü özveriyi göstereceğine dair Mustafa Kemal Paşa'ya söz verdiği gibi Moskova'ya döndüğünde bu sözünü yerine getirebilmek için büyük çaba göstermiştir. Nitekim onun çabaları sonucu, Moskova Konferansında vaat edilen 10 milyon altın rublenin geri kalan 3,5 milyon rublesi 3 Mayıs 1922'de, Ankara'da TBMM Hükümetine teslim edilmiş, bunun yanı sıra silah, cephane, çeşitli donanım ve ilaç gibi yardımların artırılarak yapılmasında da rol oynamıştır.

Görüşmelerde ele alınan ve Türkiye'nin Sovyet Rusya'ya karşı güvensizlik duygusunun artmasına sebep oluşturan

“Enver Paşa” konusunda da Mustafa Kemal Paşa’nın yaptığı açıklamalar sonucunda ikna olan Frunze, Sovyet Rusya’nın **Enver Paşa**’ya destek verdiğini kabul etmiş, ancak bu konuda kendisine verilen bilgilerden sonra, Moskova’ya döndüğünde Enver Paşa’ya verilen desteğin durdurulması için çaba göstereceğine ve ona verilen hakların kesin olarak tasfiye edilmesine çalışacağına dair Mustafa Kemal Paşa’ya söz vermiştir. Ancak bu sorun Enver Paşa’nın Türkistan’a geçmesi ve daha sonra da Sovyet Rusya karşıtı güçlerle hareket etmesiyle zaten ortadan kalkmıştır.

Bir süredir çözümlenmeye çalışılan ve Sovyet Rusya Dışişleri Komiseri Çiçerin’in TBMM Hükümetine oldukça sert notalar vermesine sebep olan “Molakanlar Sorunu” da, Mustafa Kemal Paşa-Frunze görüşmelerinde ele alınmıştır. Bu sorunun Sovyet Rusya’nın isteği doğrultusunda çözümlenmesine çalışılacağına dair Mustafa Kemal Paşa, Frunze’ye söz vermiştir. Nitekim 1922 yılında Kars bölgesinde yaşayan Molakanların büyük bir kısmı, Sovyet Rusya’ya göç ettirilerek bu sorun olumlu yönde çözümlenmiştir.

Sovyet Rusya Dışişleri Komiserliği tarafından Uedsson marka telgraf makinelerinin Anadolu’da bazı illere kurulması isteği de, karşılıklı iyi niyet çerçevesinde olumlu bir sonuca bağlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Sovyet Rusya telgrafçılarının bu telgraf makinelerini kurup, Türk telgrafçılarına bu makinelerin nasıl çalıştıklarını öğrettikten sonra ülkelerine dönmeleri şartı ile izin verileceğini belirtmiş ve bu durum Frunze tarafından da uygun görülmüştür.

İlişkilerde olumsuzlukların ortaya çıkmasına sebep olan diğer sorunlar da karşılıklı anlayış ve samimiyet çerçevesinde ele alınmış ve çözümlenmesi yönünde olumlu adımlar atılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, ülkedeki mevcut askeri ve siyasi durumla ilgili M.V. Frunze’ye oldukça ayrıntılı bilgiler vererek, Sovyet dostluğuna verdiği önemi açıkça ortaya koymuştur. M. V. Frunze de Mustafa Kemal Paşa’ya aynı içtenlik ve samimiyeti göstermekten geri kalmayarak, gerek TBMM Hükümeti nezdinde, gerekse toplum nezdinde olumlu izler bırakmıştır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa 1 Mart 1922’de TBMM’nin Üçüncü Toplanma yılını açarken yaptığı açış konuşmasında; *“Fevkalade murahhas ve kıymettar asker Frunze Yoldaş’ın pek samimi ve dostane etvar ve ef’aliyle aramızda ne kadar iyi tesirat ve hatırat bıraktığını zikretmek isterim”* diyerek, bu durumu açıkça ifade etmekten kendisini alamamıştır.

Sovyet Rusya Hükümetinin tam yetkili temsilcisi olarak 26 Ocak 1922’de Ankara’ya gelen S.İ. Aralov, 1 Mart 1922’de G.V. Çiçerin’e gönderdiği mektupta; Frunze’nin Türkiye’de derin izler bıraktığından söz ederek, şunları yazmaktadır: *“Frunze’den seçkin, duyarlıklı bir insan olarak bahsedilmekte ve Türkiye’nin büyük dostu olarak görülmektedir. O, bütün anlaşmazlıkları ortadan kaldırarak, RSFSR’e Türklerin sempati duymasını sağladı. Onu, hiç kuşkusuz yalnız Ukrayna’nın değil, aynı zamanda bütün RSFSR’in temsilcisi olarak sayıyorlar ve onun sözlerini, vaatlerini, söylediklerini bütün federasyonun görüşü olarak kabul ediyorlar”*.

S. İ. Aralov, hatıralarında da aynı konuya değinerek, *“Frunze’nin Türkiye’de yaptığı seyahatler, köylülerle, şehir*

halklarıyla yaptığı sayısız konuşmalar, Ankara'da oturuşu, Mustafa Kemal Paşa ve öteki devlet adamlarıyla görüşmeleri... Bütün bunlar Türk kamuoyunda derin izler bırakmıştı." diye yazmaktadır. Yine Aralov, Ankara'ya gelirken yollarda Türk halkından gördüğü samimiyet, sevgi ve ilgiyi hatıralarında nakletmekte ve bunu Frunze'nin Türkiye'de bırakmış olduğu iyi izlenimlere bağlamaktadır.

Mustafa Kemal Paşa Frunze'nin gelişinin ardından Lenin'e gönderdiği 4 Ocak 1922 tarihli mektubunda da dostluğu şu ifadelerle dile getirir: *"Türkiye Rusya'ya, bilhassa son birkaç ayın Rusya'sına Batı Avrupa'ya olduğundan çok daha yakındır. Memleketlerimiz arasında bir diğer ve daha mühim benzerlik, bizim kapitalizm ve emperyalizme karşı mücadelemizde yatmaktadır. Sizi temin ederim ki, Sovyet Rusya'ya karşı doğrudan veya dolaylı olarak asla hiçbir anlaşmaya ve ittifaka dahil olmayacağız."*

Türkiye'deki görevini yerine getiren M.V. Frunze ardında çok iyi ve dostça duygular bırakarak 5 Ocak 1922'de, Ankara'dan Samsun yoluyla Trabzon'a, 16 Ocak'ta da oradan Batum'a gitti. 15 Ocak'ta Trabzon'dan, Türkiye'den ayrılırken duygularını ve selamlarını aşağıdaki telgrafı ile Mustafa Kemal Paşa'ya iletti:

"Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Bizim için pek aziz olmuş olan Türk milletinin topraklarını bugün terk ederken Zatı Devletlerinin şahsında bu millet ve kahraman ordusuna bir kere daha selamlarımı isal etmek istiyorum.

Türkiye, Ukrayna, Rusya ve Kafkasya işçi kitleleri ve hükümetleri arasındaki revabıtı biraderiyeyi takviye yolunda başladığımız işin yakında bu halkı ve hükümetlerini hayatın bütün sahalarında daha sıkı ve kavi münasebatın tesisine sevk edeceğine kanaatı kâmilemdir. Riyaset ettiğiniz Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin başladığı mesaii islahiyede tamamen muvaffak olmasını hararetle temenni ederim.

Önümüzdeki harp hedefleri mesut bir netice ile tetevvüc edeceği zaman bu sa'yın Türk halkıyla Hükümetini maddi ve manevi mesudiyet şahrahına isal edeceğinden eminim. Türk menafininin daima takdirkâr ve merbutu olduğumu beyanla teyidi meveddet eylerim. Frunze"

Frunze, Türkiye'de bulunduğu kısa süre içerisinde, Sovyet Rusya ve Ukrayna'nın seçkin bir devlet adamı ve askeri eylemcisi olarak büyük bir ün kazandı. Türk Hükümeti yöneticilerinin ve toplumun belleğinde silinmez izler bıraktı. Türk-Sovyet ilişkilerine büyük bir ivme kazandırdı.

Frunze Rusya'ya döndükten sonra Şubat 1922'de Ukrayna SSC Halk Komiserleri Konseyi Başkan Vekilliğine atandı ve aynı zamanda Ukrayna Komünist Partisi (Bolşevik) Merkez Komitesi Politbüro üyeliğine seçildi. Moskova'nın emriyle

Ukrayna'daki "Mahnovist" isyancılara karşı görevlendirildi. 1922 yılı sonlarına kadar mücadeleyi başarı ile yöneten ve Mahnovist isyanı sonlandıran Frunze, RVSR'in 113 nolu kararıyla, 6 Mayıs 1924'te, ikinci kez "Kızıl Bayrak Nişanı" ile ödüllendirildi. 14 Mart 1924 tarihinde SSCB Devrimci Askeri Konseyi Başkan Yardımcısı olarak atandı. SSCB Devrimci Askeri Komitesinin kararıyla 6 Nisan'da Kızıl Ordu Kurmay Başkanlığına ve 19 Nisan'da da Kızıl Ordu Askerî Akademisi Başkanlığına getirildi.

SSCB Merkezi Yürütme Komitesi Başkanlığının kararıyla 26 Ocak 1925'te, SSCB Devrimci Askerî Konseyi Başkanı ve Askeri ve Deniz İşleri Halk Komiseri oldu.

1924-1925 yıllarında Kızıl Ordunun yeniden yapılanmasında önemli rol oynayan Frunze, askeri teorisyendi ve bu alanda birçok eser üretmişti. Bu çalışmalar askeri açıdan metodolojik öneme sahipti. Sovyet Devleti'nin ve Silahlı Kuvvetlerinin savunmasını güçlendirmeye yönelikti ve Kızıl Ordunun yapısal sorunlarına pratik çözümler getirilmesinde yardımcı oldu. Frunze tarafından geliştirilen askeri doktrin, Marksizmin teorik olarak askeri alana uygulanmasına dayanıyordu ve orduda siyasi departmanlara ve komünist hücrelere özel bir yer verilmekteydi. Frunze'nin askeri alanda kaleme aldığı eserlerden bazıları aşağıdadır:

- "İşçi ve Köylü Kızıl Ordusunun Yeniden Düzenlenmesi" (1921),
- "Birleşik Askeri Doktrin ve Kızıl Ordu" (1921)
- "Kızıl Ordu'nun Askeri-politik Eğitimi" (1922)
- "Geleceğin Savaşında Ön ve Arka" (1924, 1925)
- "Lenin ve Kızıl Ordu" (1925)
- "Askeri Gelişimimiz ve Askeri Bilim Derneği'nin Görevleri"

Büyük bir mücadele ile geçirdiği yıllar, baskılar, yeraltı faaliyetleri, hapis hayatı, sürgünler, birçok cephede vermiş olduğu savaşlar ve siyasi çekişmeler Frunze'nin sağlığını da bozmuştu. Mide rahatsızlığı bulunmaktaydı. 1925 yılında ciddi bir trafik kazası geçirdi ve tedavi için Kırım'a gönderildiyse de sağlığı giderek kötüleşti. Bu nedenle yeniden 29 Eylül 1925'te Moskova'ya getirilerek, 27 Ekim'de Soldatenkovskaya Hastanesi'ne tedavi için yatırıldı. 29 Ekim'de Profesör Rozanov tarafından mide ameliyatı yapıldı. Ameliyat sonrası bilincini geri kazanamadı ve 31 Ekim 1925'te sabah saat 05.40'ta hayata veda etti.

Aynı gün saat 10'da SSCB Devrimci Askeri Konseyi toplanarak, Frunze'nin cenaze töreni ile ilgili kararlar aldı. 1 Kasım'dan itibaren 7 günlük Kızıl Ordu ve Donanmada yas ilan edildi. Büyük hizmetlerinden dolayı Komünist Parti Merkez Komitesi ve SSCB Halk Komiserleri Konseyi Moskova'da Kızıl Meydan'a gömülmesine karar verdi. 3 Kasım 1925'te yapılan büyük cenaze töreniyle Moskova'da Kızıl Meydan'da Kremlin Duvarı yakınında toprağa verildi.

Frunze'nin ölümü üzerine pek çok taziye mesajı yayımlandı. Ölümünün hemen ertesi günü 1 Kasım 1925'te Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal (Atatürk), Mihail Kalinin'e aşağıdaki telgrafı göndererek taziyelerini bildirdi:

"Sayın Rusya Sovyetleri Kongresi Merkez Yürütme Komitesi Başkanı Mihail Kalinin,

Derin üzüntüyle saygıdeğer dostumuz Mihail Frunze'nin ölüm haberini aldım. SSCB halkının bu kayıptan dolayı hissettiği acıyı Türkiye halkı da tamamen paylaşıyor. Size derin taziyelerimi bildiririm."

Frunze'nin ölümü ile ilgili çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Resmî açıklamada Frunze'nin ameliyat esnasında kan zehirlenmesi sonucu öldüğü belirtilmektedir. Bazı kaynaklarda ise ameliyat esnasında geçirdiği kalp krizi sonucu oluşan kalp yetmezliğinden hayatını kaybettiği yazılmaktadır. Frunze'nin ölümü dünden bugüne Rusya'da önemli bir tartışma konusu olmuştur. Onun ölümünü şüpheli bulan ve Stalin'in emriyle öldürüldüğünü iddia eden birçok tarihçi vardır. Bu konuda yazılan makaleler, gazetelerde çıkan yazılar, yapılan belgesel ve filmler oldukça fazladır. Frunze'nin özellikle Kızıl Ordu ve Donanmada 1924-1925 yıllarında çok etkin bir role sahip olması, SSCB'deki iktidar mücadelesi yürüten Stalin, Zinovyev ve Troçki üçlüsünden Zinovyev'e yakınlığı vurgulanmaktadır. Hatta Frunze'nin Troçki'nin emriyle öldürüldüğü savını ileri sürenler de vardır. Sebep olarak Troçkist komutanların Frunze'nin girişimi ile Kızıl Ordudan uzaklaştırılması ön plana çıkarılmaktadır.

Frunze'nin ölümünden bir yıl sonra eşi Sofiya Alekseyevna Popova (1890-1926) intihar etti. Frunze'nin 1920 doğumlu "Tatyana" ve 1923 doğumlu "Timur" adında iki çocuğu vardı. 1933 yılına kadar babaanneleriyle yaşayan çocuklar, onun ölümüyle Frunze'nin arkadaşı Kliment Voroşilov tarafından himaye altına alınarak yetiştirildiler.

M. V. Frunze'nin Anne ve Babası

Ölümünün hemen ardından anısının yaşatılması için Frunze'nin adı pek çok yerleşim yerine (park, metro istasyonu, sokak, cadde, semt, kasaba, şehir, bölge vs.), kurum ve kuruluşlara verildi. Elbette bunlardan en önemlisi Moskova'nın kararıyla Frunze'nin doğduğu bugünkü Kırgız Cumhuriyeti'nin başkenti Bişkek (Pişpek)'in adı Frunze olarak değiştirildi ve 1991 yılına kadar bu isimle anıldı. Ayrıca Bişkek'te bulunan Frunze'nin doğduğu ev restore edilerek ve bazı ilaveler yapılarak "Frunze Müzesi" olarak düzenlendi. Bugün halen varlığını sürdüren bu müzede Frunze'ye ait fotoğraf, şahsi belge ve diğer dökümanlardan oluşan 14 binden fazla eşya segilenmektedir. Frunze'nin SSCB'nin çeşitli bölgelerinde onlarca büst ve heykeli dikildi.

Frunze'nin Mustafa Kemal Paşa ile kurduğu dostluğun ve Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesinde gösterdiği büyük çabaların nişanesi olarak Taksim'deki "**Cumhuriyet Anıtı**"nda Frunze'nin de yer aldığına dair bazı bilgiler bulunmaktadır ki; bu bilgiler belgesel bir temele dayanmamaktadır. İtalyan Heykeltıraş Pietro Canonica tarafından yapılan ve 8 Ağustos 1928'de açılan anıtta; Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunan **İsmet Paşa (İnönü)**'nin hemen arkasında Sovyet Rusya'nın Ankara Büyükelçisi S. İ. Aralov'un heykeli vardır. Anıtın hiçbir yerinde Frunze'ye benzer veya onu andıran bir heykel bulunmamaktadır.

Frunze Müzesi-Bişkek

Frunze ile ilgili büyük çoğunluğu Rusya'da olmak üzere pek çok bilimsel kitap ve makaleler yayımlandı. O, roman, sinema filmi ve belgesellerin konusu oldu. Adına anma günleri düzenlendi ve posta pulları çıkarıldı.

Yavuz ASLAN

KAYNAKÇA

Arşivler

Azərbaycan Cumhuriyyəti Mərkəzi Dövlət Ən Yeni Tarih Arşivi (Azərbaycan Cum. MDEYTA).

Azərbaycan Cumhuriyyəti Mərkəzi Dövlət Siyasi Partiyalar və İctimai Hərəkətlər Arşivi(Azərbaycan Cum. SPIHA).(Eski Komünist Partisi Arşivi).

Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı Arşivi(ATASE).

Resmî Yayınlar ve Tutanaklar

Düstur, 3.Tertip, C.I-II.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, II, Ankara, 1985.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası, C.I, Ankara, 1925.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), Devre I, C.1, 15, Ankara, 1959.

Dokümanı Vneney Politikı SSSR, III- IV, Moskova, 1959.

Sürelı Yayınlar

Erkin Too

Hakimiyet-i Milliye

Kommunističeskii İnternational

Uçenıye Zapıskı İnstıtuta Vostokovedenıya

Vaprosı İstorıı

Kitap ve Makaleler

AKYÜZ, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922**, Ankara 1988.

ARALOV, S. İ., **Vospominaniya Sovyetskogo Diplomata**, Moskova 1960.

ARBAÇ, İmren, "Taksim Cumhuriyet Anıtı'nda Rus-Türk yakınlaşmasının Sembol Figürü", **Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi**, I/1(2017), s.138-161.

ASLAN, Yavuz, **Mustafa Kemal-M. Frunze Görüşmeleri(Türk-Sovyet İlişkilerinde Zirve)**, İstanbul 2002, 1997.

ASLAN, Yavuz, "Milli Mücadele Döneminde Türk-Sovyet İlişkilerinde Molokanlar(Malakanlar) Sorunu", **Atatürk Ün. Türkiyet Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.201, (2001), s.275-307.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, C.12, 18, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, Ankara 1989.

Atatürk'ün Telgraf, Tamim ve Beyannameleri, IV, Ankara 1991.

BIYIKLIOĞLU, Tefik, **Atatürk Anadolu'da 1919-1921**, Ankara 1981.

CEBESOY, Ali Fuat, **Moskova Hatıraları**, Ankara 1952, s.77.

ÇELEBİ, Mevlüt, **Dünden Bugüne Taksim Cumhuriyet Anıtı**, Ankara 2006.

ÇİÇERİN, G. V., **Stati i Reçi po Voprosam Mejdunarodnoy Politikı**, Moskova 1961.

FRUNZE, M. V., **İzbranniye Proizvedeniya**, Moskova 1984.

FRUNZE, M. V., **O Molodeji**, Moskova 1937.

FRUNZE, M. V., **Türkiye Anıları (Kasım 1921-Ocak 1922)**, Rusçadan Çeviren:Ahmet Ekeş, Cem Yayınevi, İstanbul 1978.

HACİBRAHİMOĞLU, Işıl Çakan-Mehmet Perinçek, "Türk-Sovyet İlişkilerinden Yeni Bir Belge: Frunze'nin veda Yemeğinde İmzalanan Anı Defteri", **Toplumsal Tarih**, S.251, (Kasım 2014), s.60-69.

HEYFETS, A. N., "Rol Missi: M.V. Frunze v Ukreplenii Drujesvennih Sovyetko-Turetskih Otnoşeniy", **Voprosı İstorii**, Moskova 1962, No.5, s.92-93.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, Ankara 1990.

O Mihaile Frunze(Bosnominaniya, Oçerki, Stati sovremennikov), Sostavitel: M. İ. Vilademirov, Moskova 1985.

REFİYEV, Bahtiyar, "Azerbaycan-Türkiye Diplomatik Alakaları Tarihinden", **Mubarize**, (Bakü), 21 Haziran, 6 Temmuz 1991.

SONYEL, Salahi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, II, Ankara 1986.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, I, Ankara 1989.

STALİN, İ. V.- K. E. Vorosilov, **M. V. Frunze**, Şupaşkar 1941.

STAMKULOVA, Damira, "Legendarluu jerdeşibiz M. V. Frunzenin 130 jıldığı belgilenet(Ulu Hemşehrimiz M. V. Frunze'nin 130. Yılığı Kutlanıyor)", **Эркин-тоо(Erkin Too/Özgür Dağı)**, Bişkek 28.01.2015.

ŞAMSUTDİNOV, A. M., "Ukrainsko-Turetskiy Dogovor 2 Yanvary 1922", **Uçeniye Zapiski İnituta Vostokovedeniya**, Tom.XVII, A. N. SSSR, Moskova 1959, s.176-177;

ŞAMSUTDİNOV, A. M., **Natsionalno-Osvoboditelnaya Borba v Turtsii 1918-1923**, Moskova 1966.

TENGİRŞEK, Yusuf Kemal, **Vatan Hizmetinde**, Ankara 1981.

TUNÇAY, Mete, **Türkiye'de Sol Akımlar-I (1908-1925)**, İstanbul 1991.

TÜRKDOĞAN, Orhan, **Molokanların Tarihçesi ve Türk Kültürü İçinde Molokanlar**, Erzurum 1990.

YAMAUCHI, Masayuki, **Hoşnut Olamamış Adam, Enver Paşa (Türkiye'den Türkistan'a)**, İstanbul 1995.

YAVUZ, Bige, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922)**, Ankara 1994.

YERASİMOS, Stefanos, **Türk-Sovyet İlişkileri (Ekim Devriminden "Milli Mücadeleye")**, İstanbul 1979.

İnternet Kaynakları

<https://24smi.org/celebrity/4879-mikhail-frunze.html> Erişim Tarihi: 20.05.2021

<https://stuki-druki.com/authors/Frunze.php> Erişim Tarihi: 15.05.2021

<https://historicus.ru/frunze/> Erişim Tarihi: 12. 05 2021

https://www.youtube.com/watch?v=D_V9Mle1IfI Erişim Tarihi: 06.09. 2021

<https://to-name.ru/biography/mihail-frunze.htm> Erişim Tarihi: 06.06.2021

<http://daniyarov.kg/2020/02/16/mikhail-frunze-detstvo-i-yunost-v-semir/?lang=ky> Erişim Tarihi: 05. 05.2021

http://komros.info/literature/archive/archive_8748.html Erişim Tarihi: 01.09.2021

http://militera.lib.ru/bio/sb_frunze-albom/index.html Erişim Tarihi: 10. 05.2021

<https://tvzvezda.ru/schedule/programs/201608171125-c7qn.htm/201709051015-9jph.htm> Erişim Tarihi: 01.09.2021

<https://www.kp.ru/daily/26452.4/3321651/> Erişim tarihi: 20.05.2021

<https://histrf.ru/biblioteka/b/kratkii-kurs-istorii-krasnyi-komandarm-mikhail-frunzie> Erişim Tarihi: 25.05.2021

https://ru.wikipedia.org/wiki/Фрунзе,_Михаил_Васильевич Erişim Tarihi: 30.05.2021

<https://www.litres.ru/mihail-frunze/voennaya-doktrina-krasnoy-armii/> Erişim Tarihi: 15.06.2021

<https://rg.ru/2013/10/31/frunze-site.html> Erişim Tarihi: 21. 05.2021

28/11/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mihail-vasilyevic-frunze-1885-1925/?pdf=4343> adresinden eriřilmiřtir